

Ha a „Mérleg” közöl egy írást, alighanem azt akarja, hogy tanuljunk belőle. Ennek feltétele, hogy megértsük. Nem kevés fáradságot kívánt tőlem Karl-Heinz Menke „Napjaink krisztológiája – áttekintés” c. tanulmánya (2001/3). Nem tudom, mennyire sikerült megértenem, de nem szeretném, ha hozzászólás nélkül maradna ez az igényes áttekintés.

Négy fejezetből áll, melynek elseje megkérdezi, hogy felelős-e a krisztológia a zsidókon elkövetett genocidiumért (Auschwitzért). A hagyományos krisztológia Jézust a Szentháromság második személyének hiszi, és ismeri aényt, hogy Jézus megfeszítéséért a zsidó nemzetet reprezentáló főpap, Kaifás, felelősséget hordoz. A tény – tény, egyébként pedig mindenki azt hiszi, amit akar, pl. a keresztények a maguk krisztológiáját. Sem a tény állításából, sem abból, hogy a krisztológia Jézust Istennek hiszi, nem következik genocidium. A genocidium csak abból lehet, ha azt gondolom, hogy a nekem nem tetszőket – Isten akaratából, jóváhagyásával – legyilkolhatom. A krisztológia nem mondhatja el, hogy Jézus a mindenkire kiterjedő és életünket is odaadó szeretetet, s nem valakik legyilkolhatóságát tanította, mert ez a tanítása a teológia tudományának egy másik ágába tartozik: a moráleteológiába. Sajnos, a moráleteológia a történeti múltban (s alighanem még a jelenben is) ismeri a jogos önvédelmet, az igazságos háborút, aminek következtében a genocidumok keresztény részről „legitimálhatóknak” bizonyultak. Amerikában a 16. században kb. tízszer annyi indiánt gyilkoltunk le szent buzgalomban Krisztusért, mint amennyi zsidót gyilkoltatott le Hitler – Jézus nevére megkeresztelt keresztények közreműködésével – Auschwitzban. „Minimalizálhatjuk és relativizálhatjuk” krisztológiánkat, de ez nem fog a jövőben sem megakadályozni bennünket abban, hogy beleverjük a betonba soros ellenségeinket. Ahogy a pogány magyarokat Szent István, a kunokat Szent László, a törököket Hunyadi János, a labancokat Rákóczi, a Habsburgokat Kossuth Lajos, az oroszokat-kommunistákat a pesti srácok 56-ban tették, s a jövőben NATO-kompatibilis fegyvereinkkel tesszük majd sorosellenségeinkkel. Teljességgel ide nem illőnek gondolom az afféle udvariaskodásokat, mint „Az egyház nem váltotta fel Izraelt, hanem hálásan meg kellene vallania, hogy Izrael egy fiának révén részt kapott Izrael méltóságából”. Analógia: románok, szlovákok, szerbek nem váltották le a magyarokat, hanem részt kaptak Trianonban Maszarik, Benes stb. által a magyarok méltóságából. Abszolút zsidó-önközpontúságot reuelál, az előző mondat, s magyar-önközpontúságot az utóbbi. Istennek nincs zsidó- és nincs magyarközpontúsága. Eladhatatlan ez mindenkinek, aki nem zsidóban-keresztényben, s nem magyarban látja a világot. Krisztológia előidézhet genocidium tematikába nem illőnek gondolom a teológia több jogos és üdvös erőfeszítését is. Például azt, hogy kimutatja, hogy Jézus az evangéliumok tanúsága szerint egyszer zokogott fennhangon (klaiein – Lk 19,41), s akkor is nemzete fővárosának eljövendő szomorú sorsa – Jeruzsálem felett. Vagy azt, hogy a zsidó széder-estbe ágyazta a majdegyetlen általa rendelt vallási cselekményt, az eucharisziát. Vagy azt, hogy jó volt neki a nemzetétől, a zsidótól örökölt szövetség, s csak Szent Pál beszél új szövetségről. Nem „legitimál” semmiféle genocidiumot az, ha akármit is gondolunk Jézus kivoltáról; arról, hogy igaz-e: „Istennél volt az Ige, és Isten volt az Ige”. Beállíthatjuk a zsidó nemzeti múltba Jézus alakját, de ha a keresztények ellenségüknek fogják tekinteni a zsidót, irtani fogják őket minden erejükből. Bárkit, akit ellenségnek tekintenek. Ahogy a zsidók is. Kétezer éve Jézus követőit, ma a palesztinokat, a palesztinok meg a zsidókat. Mindaddig így tesznek a keresztények meg a nem keresztények, amíg meg nem tanulják meg Jézustól, hogy tanítványainak csak felebarátai vannak. Aki megtanulja, annál majd egy kapura megy a játék, mint Jézusnál. Aki meg nem tanulja meg, csinál majd genocidiumot, ha van ereje hozzá. Ha nincs, akkor csak etnikai tisztogatást végez: a Kárpátmedence lakosai Trianon után megmásfélszereződtek, de magyar az elszakított területeken annyi sincs, mint nyolcvan évvel ez-előtt. A törököknek volt lehetőségük a genocidiumra, s megoldották örmény-gondjukat. A tehetségteleneknek be kell érniük azzal, hogy csak pár százezret gyilkolnak le ellenségeikből. A nagymenők milliókat, mint a konkvisztádorok, Hitler és Sztálin. A jelszó lehet akármi: Jézus a világ megváltója, Gott mit uns, Világ proletárjai egyesüljete! Az indiánok gyilkolták egymást – krisztológia nélkül is. Mi gyilkoltuk őket krisztológia birtokában. Ja, hogy a krisztológia acélozta a konkvisztádorok buzgalmat? Igaz, de ez abszolúte mellékes. Amíg a tudatban él, hogy terroristákat, akárkiket szabad gyilkolni, addig mindig akad, ami acélozza a buzgalmat s a fegyvereket: ideológia, vagy egyszerűen az indiánok aránya. Ha a német zsidók szegények lettek volna, meg sem született volna Hitlerék fajelmélete. A konkvisztádorok is, Hitler is – a Mammontól csábítva jutottak el a genocidiumig. Lehet, hogy új krisztológiára van szükség, de Mammon-imádatunkon az csak akkor segíthet, ha az új krisztológia arra az eredményre jut, hogy Jézus a többet birtokolni akarást jelölte meg létrontásként.

A következő fejezet a krisztológiát a pluralista vallásteológia fényében nézi, melynek képviselői „ismeretelméleti okokból... a krisztológia abszolút voltának megszüntetését követeleik”. Fejtegetését pedig Lessing kérdésével zárja: „lehetséges-e végérvényes értelem a világ és a történelem végességében”. Ez magyarul annyit jelent, hogy szert tehetünk-e tévedhetetlen igazságra. A katolikusok nyugodtan hihetik, hogy a pápa tévedhetetlen, az elvtársak hihették ezt Sztálin atyjukról, vagy a tibetiek ugyanezt a dalai lámáról. De mikor egy kisközösségi találkozáson azzal találtam érvelni, hogy a szóbanforgó állítás nem kétszerkettőnégy, megszólalt a matematikus: az sem kétségtelen. Ma a középiskolások is tanulják már a Heisenberg-féle határozatlansági relációt. Az érzékszerveink által végzett tapasztalások eredményei, melyek hitelességét Lessing korában még nem kérdőjelezték meg, azok is problematikusok: más a fizikai valóság is, nem olyan, aminőnek tapasztaljuk. A pluralista teológia legjelentősebb képviselőjének mondott John Hick szabályként állítja: minél inkább különbséget teszünk az „önmagában létező valóság” és annak „szubjektív jelentése” között, annál inkább nő a szubjektum

szabadsága és felelőssége. Ez pedig nem kevesebbet jelent, minthogy az emberi szabadság és felelősség növekedése érdekében arra felé kell haladnunk, hogy leszokjunk a brosúrafelmondásról. A krisztológiai eligazítások sem lehetnek többek, mint az eligazítók „szubjektív” megközelítései az önmagában létező valóságról. Ha így van, ez a tegnapi teológia halálát jelenti. A teológia bemutatthat egy még oly nagyra is értékelendő hagyományt, de az sohasem lesz objektív jelentés az önmagában létező valóságról. A feltétel nélküli elfogadásból csak „felettes én” születik – mondja Freud. A dogmák csak jelölik az abszolút igazságot, de nem ragadják azt meg – mondja Drewerman: Jézus valaki számára „egyedülálló” lehet, s ha megszólítja őt, az Istent szólítja meg, mert bízik Jézusban. De szükségszerű, hogy ez más vallásokban ugyanígy menjen végbe: Gautama herceget – Buddhaként szólítják meg. Nem az abszolútum önközlése, információja folytán szólíthatjuk meg Jézusban az Istent, hanem csak azért, mert egy ember – Jézus vagy Gautama – kiérdemelte ezt a bizalmat. A tegnapi teológia az Abszolútum önközlésére hivatkozhatott. De John Hick szerint a kereszténység lényegét Isten és Jézus megkülönböztetése révén fedezhetjük fel.

Toynbee (A Historian's Approach to Religion, 1956) az emberiség alapvető bűnének mondta az önköz-pontúságot. A vallásokét. Mindegyikük vallja, hogy kinyilatkoztatást kapott, s egyedül ő kapta azt. A többi val-lásnak is lehetnek szent könyvei, azokban sok jó és okos gondolat lehet, de azok nem kinyilatkoztatás eredmé-nyei. Azok csak – ám nagyon jó szándékú, esetleg bölcs és szent – emberek művei. Kinyilatkoztatásnak ezzel szemben egyedül ő van birtokában. Ki? Az ötezer vallás közül akármelyik. Egy a sok közül, csak ő és a többi nem. Toynbeet lehet nem olvasni. De amit Toynbee mond, az benne van a levegőben. Előbb-utóbb köznyilván-valósággá válik, s akkor már lehetetlen lesz szóba nem állni vele. Lehet késleltetnünk a folyamatot, ahogyan az emberi személy jogainak elismerésével egészen a II. Vatikáni Zsinatig tettük. Kétszáz év késéssel is lehet, meg idejében is lehet valamit tenni. Kevesebb a kár, ha idejében szembesülünk embertársaink gondolataival. A késés rendre botrányos, és presztízavesztéssel jár. Tömegesen termeli a vallástalan embereket. Lehetne máskép-pen is, mint eddig. Brosúra-ismételgetés, presztízis-ápolgatás nélkül. Lehetőség volna arra is, hogy használjuk eszünket, amit Istentől kaptunk.

Kinyilatkoztatás. Mit is jelentsen a vallások körében e szó? Csak annyit, hogy Isten megszólítja az em-bert. Egyszer, egy darabig és aztán soha máskor, soha többet! – Minden tévedhetetlenségi igény nélkül kezdek gondolkodni a témán. Lehetséges, hogy Isten évmilliókon vagy évszázadeken keresztül nem szól az ember-hez? Csak néhány ezer évvel ezelőtt szánta rá magát? Odáig mit csinált? Odáig nem voltunk fontosak neki? Most mit csinál? Most, mondjuk, egyfolytában kétezer év óta? Már megint visszavonult, és nem szól, és magunkra hagy? Miféle valaki ez az Isten? Valamirevaló ember folyamatosan törődik azzal, akit szeret. Ha Isten szeret minket, hogyan érheti be azzal, hogy egyszer szól, aztán sem előtte, sem utána? Nem oda Buda! Ilyen Isten nincs! Isten – csak olyan van, aki folyamatosan szeret, folyamatosan gondot visel, folyamatosan szól. Nem lehet rosszabb, mint bármelyik szülő, aki folyamatosan törődik gyermekével. Könnyen felelnek a vallások ezekre a kérdésekre. Ezt mondják: a teremtés nemcsak teremtés. Isten nemcsak teremti, hanem folyamatosan fenn is tartja a világot, és gondot is visel rá. Nincs baj a szeretetével. Nincs, mert Isten gondoskodásának két zsebe van. Az egyikben van a rendes gondoskodása. Ez nyitott, ebből folyamatosan folyik szeretete irántunk. De mivel Isten látja, hogy ez a folyamatos gondoskodása nem elegendő, ezért kinyitja a másik zsebet, amelyben a rendkívüli gondoskodás lapul. Rendkívüli eligazítást ad belőle, hogy kiegészítse a kátyúból az emberiség szekerét. Ez a fajta rendkívüli gondolkodás történik csak egyetlen ízben. A keresztény tanítás szerint nagyjából az Ábrahámától Jézu-sig tartó folyamatban. Ez egyszer s aztán soha többet. Csak világvégkor, a történelem befejezésekor folytatódik, de ott be is fejeződik, amikor a végtörténés igazolja, hogy úgy vannak a dolgok, ahogy az egyetlen-egyszer-volt kinyilatkoztatásban Isten közölte velünk.

A válasz talán-talán megmenti Isten becsületét. Azért csak talán, mert ma, a tőkéstárságok világoralma idején, alighanem megint csak jó volna, ha megpróbálná, rendkívüli módon is, kiragadni a szekeret a kátyúból. Viszont semmiképpen sem segít az önköz-pontúságon. Mivel igazolom, hogy én kaptam kinyilatkoztatást, te pedig nem kaptál? Sehogy. Hiszek benne. Mivel igazolod, hogy te kaptál kinyilatkoztatást, én pedig nem? Se-hogy. Hiszel benne. Nem lehetne tartalmi jegyek alapján megkülönböztetni a rendkívüli zseb tartalmát a rendes zsebtől? Mást se csinálnak a vallások alapvető hittanjai (fundamentális teológia), mint hogy erre igyekeznek. Mire jutnak? Megállapítják, hogy a kinyilatkoztatás címén birtokunkban levő szövegek sugalmazott szövegek. Olyan szövegek, amelyeknek két szerzőjük van. Az egyik a szent emberi szerző, aki leírta a szöveget, a másik pedig az Isten, aki írás közben sugalmazta az emberi szerzőt. Ez a sugalmazás szavatolja a szöveg isteni eredetét. Olyan rangot kölcsönöz neki, amilyennel más, még oly igaz szöveg sem rendelkezhetik. Valóban szentírás, és egyedül az. S ez megoldás? Semmiképpen sem. Mindegyik vallás állítja ugyanezt a maga szent szövegéről. Mi-nek az alapján állítja? A hite alapján. A buddhista kezébe veszi a keresztény szentírást, megdicséri annak egyik vagy másik megállapítását, mert azok egyeznek a maga szent szövegével, a kinyilatkoztatással. A keresztény kezébe veszi Buddha Bennáreszi beszédét, meg-megdicséri annak egyik-másik megállapítását, mert az meg-egyez a maga szent szövegével, a kinyilatkoztatással.

Lehet, hogy történt kinyilatkoztatás, s így birtokunkban is van valami kinyilatkoztatott szöveg, de nem érte el a célját. Nem jutottunk többre vele, mint Isten másik zsebével, rendes és folyamatos gondoskodásával. Ellenkezőleg: ha lehet, még türelmetlenebbek lettünk egymással szemben; új indítékot kaptunk türelmetlenség-

günkhöz általa. Ez a malom nem megy. Ha az én, a te, az ő hitéből akarunk kiindulni, nincs mód rendet teremteni. Csak türelmetlenkedni van lehetőségünk. Így: Kötelező katolikusnak lenned, különben megöllek! Nem kötelező katolikusnak lenni, de az igazságnak nyilvánvalóan én vagyok a birtokában, s nem te. Ötezer különböző vallási csoport füstöli a többi orra alá ezeket a tételeket. S ha ma inkább csak a második, a szelídebb változatot mondjuk is, a jelenkori történelem mutatja, hogy ezek a tévedhetetlen igazságbirtoklások csak acélozzák kardjaink életét, meg rakétáinkat is sikeresebb becsapódásokra ösztönzik. Boszniában éveken keresztül folyt a gátlás nélküli egymást gyilkolás. Három csoport gyilkolja egymást. Mindegyiknek egy és ugyanaz az édes anyanyelve. A három csoport három tévedhetetlen valláshoz tartozik. Az ortodox szerbek úgy tudják magukról, hogy ők Isten választott népe, s ezért "Ubi serbus, ibi Serbia..." A muzulmán bosnyákok tudják, hogy Allahnak egy prófétája van csak, Mohamed. A katolikus horvátok is tudják, hogy nyilvánvalóan ők tartoznak az egyedül üdvözítő egyházhoz. A II. Vatikáni Zsinat óta azt is tudhatják, hogy peremjelenségekként a többi vallások is az egyházhoz tartoznak: az ortodoxok anonim katolikusok, a mohamedánok anonim keresztények. (Nem kérnek ebből a nagyszívűségünkből.) Mindez nem zavarta őket a gyilkolásban. Acélozta őket.

Ideje volna rendbe tenni a dolgokat. Kikapcsolni a tömeggyilkosságokat az emberiség életéből. Megszüntetni a vallások tömeggyilkosságokat ösztönző erejét. Eltávolítani azokat a fogalmakat, amelyek csak arra jók, hogy igazolják: magasabb rendű vagyok nálad. Mit tehetünk? A kályhától kell kiindulnunk! Mit jelent ez? Tegyük félre, hogy mit hiszek, mit hiszel! S induljunk ki a tapasztalásból! Abból, hogy van a vallásos ember. Tartozzék bár akármelyik vallási közösséghez, úgy gondolja, hogy van Isten. Azt is gondolja, hogy ez az Isten tanítja őt, törődik vele. Ez két tételt eredményez. Az egyik: Isten a maga természeténél fogva kinyilatkoztatást – az embernek eligazítást – adó lény. A másik: az ember a maga természeténél fogva kinyilatkoztatást – Istentől jövő eligazítást – felvevő lény. S ez tapasztalás eredménye? A vallásos emberek esetében igen. Az ateisták mondhatják ugyan, hogy mit sem tudnak Istentől, s arról hogy kinyilatkoztatást-adás és azt kapás viszonyában volnának vele. Vannak színvakok, de emiatt még nem kell tagadni a színeket. A süketek miatt sem a hangokat. Az ateisták bejelenthetik érdektelenségüket gondunk iránt, ha úgy akarják. Lehet, hogy egyszer felénk fordulnak. Ha majd valami érdemeset látnak tőlünk. Amire érdemes oda figyelniök.

A vallásos ember gondolkodik Istentől, kutatja Isten akarátát, felelősnek érzi magát Isten előtt tetteiért. Kapcsolatban, párbeszédben van vele. Lelkiismeretén keresztül hallja, hogy szól hozzá. Az emberiség minden kinyilatkoztatás-élményének ez az alapja. Megszüntetjük ezzel a "két zseb" teóriát. A gondviselés maga a kinyilatkoztatást-adás. Az emberi természet magában rejtja a kinyilatkoztatást-felvétel képességét. Kihúzzuk ezzel a talajt az önközpontúság alól. A vallást honi, közös emberi talajra hozzuk. Eleve nem lehetek külön információk birtokában, mint te. Eleve nem lehetsz külön információk birtokában, mint én. Megteremtjük vele a tisztességes versenyszituáció alapját. Az Olimpián nincs olyan adu, hogy fekete a bőrszínem, 180 cm feletti a testmagasságom, kék a szemem, szemölcs van a bal lapockámon. Csak a teljesítményem számít. Nobel-díjat sem osztanak a fenti tulajdonságok alapján. Teljesítenem kell, ha elismeréshez akarok jutni. A vallások mind magukat rakják dobogóra. Mind aranyérmes, és mindegyik maga osztja magának az érmet.

A vallásközi párbeszéd korát éljük. Nincs párbeszéd, amíg nem egyenlő esélyekkel akarunk ringbe szállni. A tévedhetetlen párbeszéde siketnémák párbeszéde. Van értelme az ilyesminek: "Szívesen beszélgetek más vallások képviselőivel, de azt azért nem adhatom fel, hogy..."? Ezután következnek az önközpontú szöveg. Az, amiből nem engedhetnek a vallások. Engedhetnének, csak el kellene veszíteniök "hamis azonosságukat". Mi ez a hamis azonosság? A kiváltság! Az a kiváltság, amelyben maga Isten részesítette volna őket, ha volna ilyen Isten. De nincs! Isten nem a kiváltság Istene. Nem lehet rosszabb, mint mi. Szüleimnek nem volt kiváltságos gyermeke. Erkölc kérdés volt ez számukra. Erkölcstelenségnek tekintették volna a különbségtévést. Isten nem lehet linkebb, mint az ember. Nem lehetnek kiváltságoltjai. Nem szerethet téged jobban, mint engem. Engem sem, mint téged. Kiszemeltjei, kiválasztottai lehetnek? Mindannyian azok vagyunk. S akik megfelelünk várakozásainak, azok a hitvallók, a hűségesek... egészen a Golgotáig.

Hogy miként háborodik fel ezen a szövegen a buddhista, a mohamedán, nem találgatom. Hogy miként háborodik fel ezen a keresztény, abban inkább otthon vagyok. Így: "Ez aztán már tényleg több a soknál. Elfelejtetted, hogy Isten elküldte hozzánk Fiát? Hogy Benne van a megváltásunk? A keresztényeké és mindenkié is? Leszállítod Isten egyedül üdvözítő egyházát azoknak a vallásoknak a szintjére, akikhez Isten nem küldte el a Fiát? A pogány és törzsi vallások szintjére..." – Nem folytatom. Meg vagyok győződve, hogy hasonló sértettségről árulkodó felháborodásokra képesek az összes többi vallások is. Pl.: "Egy szintre akarsz helyezni bennünket a tömeggyilkosságban és a világ kirablásában éllovas keresztényekkel..." Ezekről a szövegekről kell leszoknunk, ha élni akarunk e Földgolyón. Az atlétika elkötelezettjei miatt nem kell elpusztulnia az életnek, mert ők elfogadják, hogy kiváltságok nélkül szállhatnak csak ringbe egymással. A tudósok is elviselik, hogy az fedez fel valamit, aki képes rá. A művészek is, hogy azé az elismerés, aki közönségre talál. Egyre több és több területen kezdünk meglenni kiváltság nélkül. A vallások még nem ismerik a fair play-t. A vallások még képtelenek asztalhoz ülni egymással. Csak udvarias szavakat mondanak egymásnak, ha mégis leülnek. Nem azt, amit gondolnak. Istent senki sem sajátíthatja ki magának. Isten mindenkihez tartozik. S ha van köztünk, aki kedvesebb Neki, ez azon fordul, hogy mit teszünk le érte az asztalra. Ha pedig elsőre vágyunk a vallások versenyében, annak sincs akadálya: mutassuk meg cselekedeteinkkel, hogy tőlünk több telik... több, mint az egyéb vallásokhoz tarto-

zóktól. Az öndicséret mindig büdös. De igenis koncentrálnunk arra, hogy optimális vevői legyünk az isteni üzenetnek, s hogy teljesítsük a mennyei Atya akaratát. Becsületet szerezhünk magunknak és vallásunknak. Csakúgy, ahogy a sportolók is: magunknak is, nemzetüknek is. Ha így teszünk, megállhatunk a pluralista vallástológia színe előtt, s elkerüljük a genocidium gyanúját is.

Menke írásának harmadik fejezete a kontextuális krisztológia nevet viseli, s a latinamerikai és afrikai teológia óvását jelenti be minden olyan üdvösség ellen, amely nem manifesztálódik földi jólétben is. Ez motíválta John S. Mbiti teológiáját, amely az eredeti afrikai hagyományokból kiindulva akarja interpretálni a kereszténységet. Azt gondolom, hogy az európai felvilágosodás maga is lázadás a földi jólétet meg nem célzó krisztológia ellen, mely Szent Tamásnál az angyali rendek különbözőségével magyarázza és igazolja azt a keresztény társadalmat, amely nem veszi tudomásul, hogy Jézus tanításában csak egy dénár illet meg akármelyikünket. Jézus élete, működése és tanítása elválaszthatatlan az Isten országának keresésétől, amely megszünteti a kenyérgondot, mert biztosítja a „többi mindent” is. Az evilági viszonyokat érintetlenül hagyó krisztológia méltán váltotta ki a felvilágosodás kritikáját: csak festett egeket ígér. „Elvesztettük a munkás osztályt”; az a marxizmusra figyelt fel, amely metafizika nélkül kínált megoldást a társadalmi viszonyok emberhez méltó alakítására. Nincs megoldás az Isten Országá, a mindenkit egybeölelés szándéka nélkül. Jézus nem az Atya szeretetét akarta rendbe tenni, hanem minket akart rávenni arra, hogy szeressük még az ellenségeinket is.

A tanulmány záró fejezetéről nem merném állítani, hogy megértettem. Az újabb krisztológiai irányzatok a krisztológiai dogmát Jézus emberségének, történetiségének feltárásával igyekeznek bemutatni. Birkóznak a kérdéssel, hogy létezhet-e a történelemben olyasvalami, mint az abszolútum. A krisztológiai dogma ezt állítja, mert ha Jézus valóságos Isten, akkor létezik a történelemben olyasvalami, mint az abszolútum. Ezután egy furcsa folytatás következik, amely a krisztológiai dogmát kihagyva is állítja az abszolútumot a történelemben. Verweyenre és Pöpperre hivatkozva közöl Menke egy tapasztalat: nem úgy szeretnek, ahogy várnám, s én sem tudok úgy szeretni, ahogy várják tőlem. Elméletileg lehetséges ennek az ellenkezője is. Jézus pedig gyakorlatban mutatta meg ezt az ellenkezőt. Nincs tehát szükség arra, hogy természetfeletti fiúságot építsünk embersége fölé. Ha megvalósul az embertárs feltétel nélküli elfogadása, akkor a történelem az abszolútum színterévé válik. Ez alighanem azt jelenti, hogy Ubi caritas et amor, ibi Deus est, ahol szeretet, ott van Istenünk. Magyarul: istenfiúság nélkül is beköszöntött Jézussal a történelemben az Isten. Ennyit értettem meg, Dalfert és Balthasar gondolatait még ennyire sem. Azt hiszem, elég volna a földi embernek, hogy megpróbálja utánozni Jézust az embertárs feltétel nélküli elfogadásában. „Földi ember kevéssel beéri, / Vágyait, ha kevesebbre méri” – mondta az öreg Arany. Nem robbantanók fel bolygónkat – ennyivel Jézus és az ő Istene is beérné, ha igaz a Máté-féle ítéletabló. s még az „áldottak” közé sorolódnánk. Ezt Jézustól tanulhatjuk, de még nem tanultuk meg, mert a Mammont imádjuk, s elpusztítjuk bolygónkat.

Egyébként köszönöm ezt a szöveget, s még valamit: a fordító munkáját, aki nem akárhogyan oldotta meg nem könnyű feladatát.